

тонационного фактора недостаточно, поэтому интонация взаимодействует с вышеперечисленными языковыми средствами, превращаясь тем самым в конструкцию (систему).

Литература

1. Михайлов Л. М. Грамматика немецкой диалогической речи. М., 1986.
2. Ларина Т. В. Эмоциональность и эмотивность в коммуникации // Межкультурная коммуникация и перевод. Волгоград, 2004. С. 36–46.
3. Сакиева Р. С. Немецкий язык. Эмоциональная разговорная речь. М., 1991.
4. Якубинский Л. П. О диалогической речи // Избранные работы. Язык и его функционирование. М., 1986. С. 31–129.

НАЗВЫ СТРАЎ З МЯСА Ў СТАРАБЕЛАРУСКОЙ МОВЕ

І. А. Мінюк

Як сведчыць Э. Зайкоўскі ў сваёй кнізе «Старадаўняя беларуская кухня»: «Захавалася мала пісьмовых звестак пра харчаванне жыхароў Вялікага Княства Літоўскага ў ранні перыяд яго існавання. Затое ў летапіс патрапіла, што князь Вітаўт на сваё каранаванне склікаў у Луцкім замку мноства ўладароў суседніх дзяржаў. Для пачастунку гасцей на працягу сямі тыдняў штодзень адпускалася пяцьсот бочак мёду, пяцьсот „яловіц“, пяцьсот бараноў, пяцьсот „вепраў“, сто зуброў, сто ласёў, а „іншых речей личбы нет“» [2, с. 7].

Матэрыял для даследавання збіраўся з выпускаў «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы». Назвы страў з мяса прадстаўляюць сабой найбольш аб'ёмную групу сярод лексікі са значэннем 'страва'. Мэтазгодна сюды адносіць не толькі непасрэдна стравы з мяса, але і мясныя вырабы, мяса, якое атрымала пэўную апрацоўку. Усю лексіку, якая абазначае мясныя вырабы можна класіфікаваць наступным чынам:

- 1) мяса паводле жывёлы, з якой яно атрымана;
- 2) стравы з мяса, якія ў сваю чаргу падзяляюцца на:
 - а) каўбасныя вырабы і стравы з іх;
 - б) вадкія стравы з мяса;
 - в) мясныя вырабы паводле спосабу апрацоўкі.

Акрамя названых, ёсць яшчэ даволі значная па колькасці (разам з варыянтамі налічваецца 23 лексемы) падгрупа 'назвы кавалкаў мяса', але ў дадзенай працы яна не разглядаецца.

1. **Назвы мяса паводле жывёлы, з якой яно атрымана.** Яшчэ з часоў неаліту людзі пачынаюць разводзіць свойскую жывёлу, якая выкарыстоўваецца як прадукт харчавання: *бараніна*, *ялавічына*, *свініна*, *цяляціна*, якія вядомы і сёння. Акрамя таго продкі нашы выкарыстоўвалі і мяса дзікіх звяроў. Мяса зубра – *зубрына*: «Мамъ туоу звѣрину зимою

некаторымъ паномъ здѣ казатъ везти а звлаща зубрину» (АСД, VII, 26, 1543; пашпартызацыя прыкладаў робіцца адпаведна «Гістарычнаму слоўніку беларускай мовы»). Мяса лася называецца *лошина*, *лошына*: «побраль... дваи лемеши скоровода патеро коур лошины пать скиртете^с» (КВЗС, 14, 1537).

Даволі часта ў значэнні ‘мяса’ ўжываецца назва жывёлы: «маса абы не поживали нечистог добытка, але которие сут чистые, ако вол, ввца, влен, козел, ба^свол, зоубрь... тии могут ести» (Бельск., 55).

З птушак шырока ўжываліся гусі, індыкі, каплуны, курапаткі, куры, цецерукі. Назвы мяса якіх таксама ўтвараліся ў выніку метанімічнага пераносу: *гуска*: «добра было: гуска съ грибкамы, кашка зъ перчыкомъ, печонка зъ цыбулькою или зъ чосныкомъ» (Мял., 318); «купили яблоки до чинения индыковъ» (ИЮМ, XIV, 18, 1700); «масо боранье. или коплоуново. или молодых голоубат» (Арыст., 211).

Як бачым, адпаведныя назвы ўтвараліся наступнымі спосабамі: 1) словазлучэнне тыпу «мяса + адносна-прыналежны прыметнік ад назвы жывёлы» (*мяса свіное*); 2) назоўнік з суфіксам *-ін-* (*свініна*); 3) метанімічны перанос: *алень* ‘аленіна’, *зубр* ‘зубрына’ і г.д.

2. Назвы мясных страў і вырабаў найчасцей сустракаюцца ў помніках справавога пісьменства ў запісах прыходна-расходных кніг пра куплю-продаж або ў судовых запісах пра крадзяжы.

2.1. Каўбасныя вырабы і стравы з іх. Самай частай назвай мясных вырабаў з’яўляецца *колбаса* (*калбаса*, *келбаса*, *килбаса*): «у свирни... двое гусей, колбась, кадка капусты» (АВК, VI, 493, 1549); «пану лавънику купили у дорогу колбась колець пять» (ИЮМ, VII, 44, 1690). У Еўропе каўбасы дакументальна зафіксаваны з часоў антычнасці, прыкладна ў V ст. да н.э. На тэрыторыі Беларусі і Літвы каўбасы вядомы яшчэ з язычніцтва [7, с. 247–248].

Канчаткова не вырашана пытанне аб паходжанні слова *колбаса* (*калбаса*, *келбаса*, *килбаса*). Этымалагічны слоўнік беларускай мовы [8, с. 309] адзначае, што варыянт *килбаса* мае польскае паходжанне (пол. *kielbasa*), а ўвогуле слова прадстаўлена ва ўсіх славянскіх мовах (укр. *kylibasa*, балг. *kylibasa*, сербахарв. *siuca*, в.-луж. *kolbasa*, н.-луж. *kjalbas*), аднак агульнаславянскае паходжанне з’яўляецца сумнеўным. Адносна паходжання слова *каўбаса* існуе некалькі версій:

а) цюрскае паходжанне (цюрк. *Külbastu* ‘мяса, смажанае на рашперы, смажаныя катлеты’);

б) старажытнаўрэйскае паходжанне (ст.-яўр. *kolbāšār* ‘мяса, усякая плоць, жывая істота’ [6, т. 2, с. 286]).

Своеасаблівы тып каўбасы – свіны страўнік, набіты сечаным мясам, называўся *скилондъ*: «кумпять петнадцать, скилондей десять, саль три

велькихъ, преснаго меду бочку, пива у подклете бочокъ пять узяль» (АВК, XXII, 214, 1565–1566).

Каўбаса ў традыцыйнай кухні выкарыстоўвалася як самастойны выраб, так і ў складзе іншых страў. Так, напрыклад з каўбас гатавалі *бигосъ* ‘страва з тушанай кіслай капусты з мясам, каўбасой і вострымі прыправамі’: «купили... Оцту за асмаки три на бикась, соль асмаки три» (ИЮМ, I, 295, 1682).

2.2. Вадкія стравы з мяса. Гэта найперш булён і поліўка. Як страва ў асноўным французскай і нямецкай кухань *булён* распаўсюдзіўся сярод заможнага насельніцтва ВКЛ у XVIII ст. Аўтары ГСБМ у значэнні ‘булён’ падаюць словазлучэнне *Вода маснаа*: «наболшии же, превратитса во кровако бы вино. желток вода маснаа» (Арыст., 216). Але ў першакрыніцы словазлучэнне ўжывалася ў наступным кантэксте: «наболшии превратитса во кровако бы вино. желток вода маснаа. а иное далеко малж яко бы потравы лекарьские. заиже сии применяютса живо количеством» [3, с. 216]. Такім чынам, у ГСБМ падаецца памылковае азначэнне. Хутчэй за ўсё, у прыкладзе мелася на ўвазе пэўная з’ява, звязаная з лекарскай дзейнасцю.

Поліўка – старажытная беларуская вадкая страва: «гедешн... вложивши масо в кошъ, а поливку масную вливши в горнецъ, принесль все под доубъ» (Біблія, 1226). З XVIII ст. у заможнага насельніцтва назва стала паступова выцясняцца запазычаным з нямецкай мовы словам *суп* [7, с. 489].

3. Мясныя вырабы паводле спосабу іх апрацоўкі. Мяса падлягала наступным відам апрацоўкі: смажанню на агні, саленню, вяленню, вэнджанню.

У ГСБМ сустрэлася слова *печеня*. Аўтары слоўніка даюць вельмі прыблізнае тлумачэнне – ‘тое, што спечана’. Прыклады паказваюць, што гаворка менавіта пра мясныя стравы: «роздавал... каждому боханъ хлеба и печеню волового маса вдноу» (Біблія, 368); «Купили кумпе свиное на печеню» (ИЮМ, XIII, 33, 1699) і інш. Некаторыя прыклады паказваюць, што гэтым словам называлі менавіта вялікія запечаныя кавалкі мяса – іх куплялі пад лік, бралі ў дарогу: «
і,
калбась
» (ИЮМ, I, 92, 1680); «печеню купили у дорогу» (ИЮМ, XI, 33, 1699).

Слова *печеня* слоўнікі сучаснай беларускай мовы не адзначаюць, але яно ёсць ва ўкраінскай мове і перакладаецца на беларускую як *смажаніна*, *смажонка* (рус. *жаркое*) [5, с. 525]. Аднак шэсць з васьмі ілюстрацый у ГСБМ прыведзены з выпускаў ИЮМ (гісторыка-юрыдычных матэрыялаў, узятых з архіўных кніг Віцебскай і Магілёўскай губерній – тэрыторый усходняй і паўночнай Беларусі).

Значыць, можна сцвярджаць, што арэал распаўсюджання гэтай назвы быў шырэйшым і ў XVI–XVII стст. пашыраўся на беларускія і ўкраінскія землі.

У сучаснай беларускай нацыянальнай кухні засмажаныя цэлыя кавалак мяса мае назву *пячыста*, у той час як невялікія смажаныя кавалкі мяса называюцца *смажаніна*, *смажонка*, *смажанка*. Украінская сучасная *печэня* (ці *печінка*) – гэта страва падобная на венгерскі гуляш: кавалкі мяса, тушаныя з бульбай і гароднінай. У кнізе Вінцэнта Завадскага «Літоўская кухарка» (1864) называецца *смажаніна* (у рэцэпце апісваецца прыгатаванне неразрэзанай тушкі). Відавочна, што першапачаткова назву *смажаніна* (як і рускае *жаркое*) мела любая страва (цэлай тушкай ці кавалачкамі), прыгатаваная смажаннем на агні.

Вышэйсказанае дазваляе выказаць меркаванне, што дэфініцыю, дадзеную аўтарамі ў ГСБМ, трэба ўдакладніць сучасным ‘пячыста, смажаніна’.

Іншыя назвы мясных вырабаў выразна паказваюць на спосаб іх прыгатавання. *Солоніна* ‘засоленае мяса’: «солонины вепрнины полоць дано золотыхъ три» (ИЮМ, I, 242, 1682).

Ветрнина – ‘вяленае мяса’: «Солонины ветрнины полоць дано золотыхъ три» (ИЮМ, I, 249, 1682). Паходжанне назвы *ветрнина* празрыстае: ад дзеяслова *ветрыць* ‘сушыць на ветры’ (гл. [1, с. 107]).

Словазлучэннем *буженое мяса* называецца спецыяльным спосабам вяленае мяса: «ани котло⁶, ани жадного начи^на коухон^но^г жаде^н его жолнѣр не мѣвал, боуженое масо то^лко а хлѣбъ соухи^с са^м зо всѣми завжды еда^л» (Стрыйк., 442б). У слоўніку Памвы Бярынды *сушанае*, *вяленае* і *буженае* ўвогуле падаюцца як сінонімы. Соушаница: «Масо боужеоное, албо рыба валаа» (Бяр., 161).

Сучасная назва *бужаніна* ‘вараная свініна асобага прыгатавання’ [4, с. 415] утворана спосабам перараскладання з *⁷, вытворнага ад *ob* + ‘вэндзіць, вяліць’ (укр. ⁸, чэш. *uzenina*) [6, т. 1, с. 323]. Тады атрымліваецца, што сінонімамі, хутчэй за ўсё, будуць з’яўляцца *бужеоное мяса* і *вандзонка*. *Вандзонка* ‘вэнджанае мяса’: «⁹ в, масла фаска, золот.» (ИЮМ, I, 108, 1680). Першапачаткова ўжывалася назва *бужеоное мясо* і толькі праз некалькі дзесяцігоддзяў як сінонім беларускай (агульнаславянскай) назве пачало выкарыстоўвацца слова, запазычанае з польскай мовы.

Як мы бачым, старадаўняя беларуская кухня была вельмі багатая, і гэта толькі на прыкладзе страў з мяса. Багацце страў патрабавала і адпаведнага багацця назваў, якія вызначаюцца сваёй разнастайнасцю. Большасць з гэтых назваў захавалася да нашых часоў і з’яўляецца ўжывальнай, калі не ў літаратурнай мове, то ў дыялектах.

Літаратура

1. *Бялькевіч І.* Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мн., 1970.
2. *Зайкоўскі Э., Тычка Г.* Старадаўняя беларуская кухня. Мн., 1995.
3. *Сперанскі М.* Из истории отреченных книг. Т. 4. СПб., 1908.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 1: А–В. Мн., 1977.
5. Українско-росийский словник. Київ, 1976.
6. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 т. М., 1996.
7. Энциклопедия белорусской кухни. Мн., 2008.
8. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 4: К–Каята. Мн., 1988.

РЫТАРЫЧНЫ ПАРТРЭТ ІСУСА ХРЫСТА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЕВАНГЕЛЛЯ ПАВОДЛЕ МАЦВЕЯ)

Н. В. Мужыла

Згодна са «Слоўнікам лінгвістычных тэрмінаў», маўленчы (або рытарычны) партрэт уяўляе сабой апісанне асаблівых для кожнай дзейнай асобы слоў і выразаў як сродкаў мастацкай выразнасці [8, с. 364]. Ідэя маўленчага партрэта ўпершыню была высунута ў працах савецкага лінгвіста М. В. Панова [6] і пазней рэалізавана ў шматлікіх сацыялінгвістычных даследаваннях. Так, у працы Л. П. Крысіна [3] аналізуюцца манера маўлення і маўленчыя паводзіны сучаснай рускай інтэлігенцыі, М. В. Кітайгородская і Н. Н. Разанава [2] склалі «Рускі маўленчы партрэт», у даследаванні С. У. Леорды [5] вывучаецца моўны партрэт сучаснага студэнта. Рытарычны партрэт апісвае індыўдуальныя рысы моўцы і таму дазваляе вывучаць мову і маўленне ў асобасным аспекце; з іншага боку, такі падыход дазваляе ўбачыць тыповыя рысы пэўнай сацыяльнай групы.

Разгледзім прамовы Ісуса, прадстаўленыя ў грэчаскім арыгінале Евангелля паводле Мацвея [10], звяртаючы ўвагу на найбольш характэрныя рысы яго маўлення. Адною з такіх яркіх рыс з'яўляецца паралелізм. Біблейскі паралелізм, паводле А. Дзясніцкага, разумеецца як характэрны прыём арганізацыі тэксту, які праяўляецца на ўсіх узроўнях, ад фанетычнага да макрапазіцыі, пры якім аднаўзроўневыя элементы тэксту размяшчаюцца тоесна адзін аднаму [1, с. 128]. Пры паралелізме назіраецца размяшчэнне тоесных па граматычнай і семантычнай структуры элементаў мовы, у выніку чаго падкрэсліваюцца парадыхматычныя адносіны паміж супастаўленымі элементамі тэксту. Прыкладам могуць быць усім вядомыя радкі: *Τῷ ἀκούοντί σε δός, καί τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανίσασθαι μὴ ἀποστραφῇς* (5:42). – Таму, хто просіць у цябе, дай і ад таго, хто хоча пазычыць у цябе, не адварочвайся.

У дадзеным прыкладзе мы бачым размяшчэнне ў абодвух частках сказа тоесных па граматычнай структуры слоў: *δός* і *μὴ ἀποστραφῇς*,